

327(497.1:450)"1948"(093.2)
341.222(497.1:450)"1948"(093.2)
COBISS.SR-ID 34899209

Оригиналан научни рад
Примљен: 23. септембар 2020.
Прихваћен: 27. новембар 2020.

Пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања, Београд
e-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

ИНЦИДЕНТИ НА ПРИВРЕМЕНОЈ ДЕМАРКАЦИОНОЈ ЛИНИЈИ И ПОКУШАЈ ЈУГОСЛОВЕНСКО-ИТАЛИЈАНСКОГ РАЗГРАНИЧЕЊА 1948.

АПСТРАКТ: У чланку се анализирају покушаји југословенске и италијанске владе да одреде коначну линију нових граница установљених Уговором о миру. На основу члана 5. Уговора о миру италијанска и југословенска влада имале су међународну обавезу да заједно дефинишу граничну линију. Покушаји одређивања дефинитивне граничне линије и прилагођавања границе локалним географским и економским условима били су праћени инцидентима на граници. Указује се на дипломатске контакте југословенских и италијанских представника у циљу превазилажења проблема у вези са одређивањем коначне границе. Чланак је писан на основу необјављене архивске грађе из Дипломатског архива у Београду и Архива Југославије, објављених нормативних докумената и литературе на српском, хрватском и словеначком језику.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Италија, Уговор о миру са Италијом, привремена граница, гранични инциденти, разграничење

Након Првог светског рата граница између Југославије и Италије успостављена је као последица тајног Лондонског пакта, потписаног 26. априла 1915, којим је Италији гарантован Трст, Словеначко приморје, Истра, кварнерска и далматинска острва и Далмација до Трогира.¹ На Париској мировној конференцији 1919–1920. године, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца није имала представнике у Територијалној комисији, већ је након неколико решења која су понудили савезници и након окупације Ријеке од италијанских фашиста била приморана да у Рапалу 12. новембра 1920. потпише споразум о граници са Краљевином Италијом.² Још један неповољан уговор, Споразум о Ријеци између Краљевине Италије и Краљевине СХС, којим је призната италијанска анексија Ријеке, потписан је у Риму 27. јануара 1924. године.³ Неуспешне покушаје током међуратног периода да припоји спорна подручја југословенска краљевска влада наставила је и током Другог светског рата. Исте циљеве, сваки из својих идеолошких разлога, имали су и антифашистички покрети у окупираној Југославији.⁴ На сложеност проблема утврђивања југословенско-италијанске границе на Мировној конференцији након Другог светског рата указује податак да је ово питање било поверено Политичко-територијалној комисији за Италију, једној од девет комисија која је разматрала 42 од укупно 78 чланова Уговора о миру.⁵ Као посебан проблем у раду Политичко-територијалне комисије издвојило се питање Трста, због

¹ Grga Novak, *Italija prema stvaranju Jugoslavije* (Zagreb: Hrvatski štamparski zavod, 1925).

² *Rapalski ugovor i sporazumi i konvencije između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1923). Enes Milak, *Italija i Jugoslavija 1931–1937* (Beograd: Institut za savremenu istoriju Srbije, 1987), 38, 39.

³ *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920* (Beograd: Kultura, 1960); Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920* (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 1969); Dragoljub Živojinović, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917–1919* (Beograd: Naučna knjiga, 1970).

⁴ Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947* (Beograd: INIS, 2012), 16–19.

⁵ Владимир Дедијер, *Париска мировна конференција* (Београд: Тридесет дана, 1947). Davorin Rudolf, „Granica s Italijom u Mirovnim ugovorima nakon Prvoga i Drugog svjetskog rata”, *Adrias*, 15, (2008), 61–80.

чега је формирана Поткомисија за статут Трста.⁶ Потписивањем Уговора о миру са Италијом 10. фебруара 1947. проблеми нису били решени. Југословенски министар иностраних послова Станоје Симић изјавио је на дан потписивања да ће Југославија поштовати Уговор, али да се не одриче својих територијалних аспирација.⁷

У члану 1. Уговора о миру наведено је да су границе Италије онакве какве су постојале на дан 1. јануара 1938. године, са изузетком измена које су наведене у члановима 2, 3, 4, 11. и 22.⁸ У члану 2. одређена је граница између Италије и Француске, а у члану 3. дефинисана је нова гранична линија између Италије и Југославије.⁹

⁶ *Dokumenti o spoljnoj politici Jugoslavije*, 1946, II, ur. Bogdan Popović (Beograd: Jugoslovenski pregled, 1985), 128.

⁷ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije* (Beograd: Nolit, 1976), 76.

⁸ „Указ о ратификацији Уговора о миру са Италијом”, *Службени лист ФНРЈ*, 29. август 1947, 1001–1085.

⁹ У тачки 1. наведено је да „нова граница иде линијом која полази од тромеђе између Аустрије, Италије и Југославије где је постојала 1. јануара 1938, и иде према југу границом од 1938. између Југославије и Италије до тачке где се састаје са административном међом италијанских покрајина Фурланије – Friuli (Видем – Удине) и Горице. Тачка 2, од те тачке гранична линија подудара се са споменутом административном међом до тачке која се налази отприлике 0,5 km северно од села Мирник (Mernico) у долини Идријце (Iudrio). Тачка 3, напуштајући у тој тачци административну међу која дели италијанске покрајине Фурланију и Горицу гранична линија иде према истоку до тачке која се налази отприлике 0,5 km западно од села Врховља при Кожбани (Vercoglia di Cosbana), а одавде иде према југу, између долина Кварнице (Quarnizzo) и Кожбане (Cosbana) до тачке која се налази отприлике 1 km југозападно од села Фојане (Fleana) пошто је направила лук да тако да сече реку Реку (Ресса) у тачци која се налази отприлике 1,5 km источно од Идријце, остављајући источно пут који води из Кожбане преко Небла (Nebola) у Доброво (Castel Dobra). Тачка 4, одавде гранична линија иде према југоистоку, прелазећи непосредно јужно од пута, између кота 111 и 172, затим јужно од пута из Виполжа (Vipulzano) Вкланце (Uclanzi) преко кота 57 и 122, секући овај пут отприлике 100 m источно од коте 122 и скреће према северу у правцу тачке која се налази 350 m југоисточно од коте 266; тачка 5, пролазећи отприлике 0,5 km северно од села Штеверјана (San Floriano) гранична линија иде затим према истоку до брда Саботина (Monte Sabotino) (кота 610) остављајући на северу село Подсаботин (Poggio San Valentino); тачка 6, од брада Саботина гранична линија, идући према југу, сече реку Сочу у висини града Солкана (Salkano) који оставља на територији Југославије, затим иде непосредно западно дуж железничке пруге из Канала (Canale d Isonzo) за Дорнберг (Montespino) до тачке отприлике 750 метара јужно од пута Горица – Ајшевица

142

У члану 4. одређена је граница између Италије и Слободне територије Трста, у члану 11. наведене су територије које Италија уступа Југославији,¹⁰ а у члану 22. дефинисана је граница између Југославије и Слободне територије Трста.

Компромисно решење о југословенско-италијанској граници, постигнуто усвајањем Меморандума о разумевању 5. октобра 1954. у Лондону, подразумевало је поделу Слободне територије Трста између Италије и Федеративне Народне Републике Југославије, уз успостављање слободне луке у Трсту и посебног режима малограничног промета.¹¹ Током периода од потписивања Лондонског меморандума до Осимских споразума Југославија и Италија потписале су око 180 међудржавних споразума, уз истовремено избегавање питања разграничења и остављања тешких питања за

(Aisovizza). Тачка 7, одвајајући се затим од железничке пруге, гранична линија скреће у југозападном правцу, остављајући на територији Југославије град Св. Петар (San Pietro) на територији Италије болницу и пут који пролази поред ње, сече отприлике 700 m од станице Горица Св. Марко (Gorizia San Marco) пругу спојног крака између горе поменуте железничке пруге и пруге која иде од Заграја (Sagrado) у Крмин (Cormons), дотиче гробље Горице, које остаје на територији Италије и раскрснице путева код коте 54 остављајући на територији Југославије градове Вртојбу (Verthiba) и Мирен (Merna) и избија на тачку која се налази отприлике код коте 49. Тачка 8, одавде гранична линија иде у јужном правцу преко висоравни Краса (Carso) отприлике 1 km источно од главног друма бр. 55 остављајући источно село Опатје село (Opacchiasella) западно село Јамље (Iamiano). Тачка 9, од тачке која се налази отприлике 1 km источно о Јамља, гранична линија иде административном међом која дели покрајине Горицу и Трст, до тачке која се налази отприлике 2 km североисточно од села Штивана (San Giovanni) и отприлике 0,5 km северозападно од коте 208 која представља тромеђу између Југославије, Италије и Слободне територије Трста.”

¹⁰ Италија је уступила Југославији територију која се налази између нових граница Југославије, одређених у члановима 3 и 22, и италијанске границе која је постојала на дан 1. јануара 1938, затим општину Задар, острво Палагружу (Pelagosa) и оближња острвца.

¹¹ Janko Jeri, *Tržaško vprašanje po Drugi svetovni vojni, (tri faze diplomatskega boja)* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961), 290–302. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije. Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, III (Beograd: Nolit, 1988), 251. *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, Dvostrani i višestрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама*, III том (1946–1996), ur. Momir Stojković (Beograd: Službeni list SRJ, 1999), 264–271.

боља времена.¹² Питања везана за коначно разграничење први пут су разматрана на високом нивоу у Венецији 9. фебруара 1971, на састанку министара иностраних послова Мирка Тепавца и Алда Мора (Aldo Moro).¹³ Наредне године биле су обележене тајним и јавним преговорима, али и проблемима у међусобним односима, од којих је највећи био криза у пролеће 1974. око формално нерешеног питања суверенитета над бившом Зоном Б.¹⁴ Након формалног замрзавања политичких односа и тајних преговора, представници двеју влада коначно су 10. новембра 1975. у Осиму потписали читав низ уговорних докумената, међу којима и Уговор са 10 прилога којим се регулишу гранична и друга питања везана за границу, попут држављанства, имовине и социјалног осигурања.¹⁵

О политици југословенске владе према статусу Истре и словеначког приморја јасно говори и писмо Митра Бакића, шефа кабинета Јосипа Броза, упућено Команди града Београда 4. јануара 1945, у коме он указује да грађане ових области који се налазе у Београду треба третирати као југословенске грађане и издавати им југословенске личне карте.¹⁶ Сутрадан након ступања на снагу Уговора о миру, 16. септембра 1947, Президијум Народне скупштине ФНРЈ донео је указ којим је проширена важност Устава, закона и других правних прописа ФНРЈ на подручје припојено Југославији на основу Уговора о миру са Италијом.¹⁷ Указ је ступио на снагу наредног дана.

¹² Franko Dota, „U odbrani granice: jugoslovensko-italijanski granični spor u proljeće 1974. godine”, *Historijski zbornik*, LXIV (2011), br. 2, 520.

¹³ Саша Мишић, *Политички односи Југославије и Италије у периоду од 1968. до 1975. године*, докторска дисертација (Београд: Факултет политичких наука, 2012), 140–148.

¹⁴ Franko Dota, „U odbrani granice: jugoslovensko-italijanski granični spor u proljeće 1974. godine”, *Historijski zbornik*, LXIV (2011), br. 2, 515–548.

¹⁵ Viljenka Škorjanec, „Priprave na osimska pogajanja”, *Annales*, 16, 1 (2006), 43–56. Silvo Devetak, „Mednarodno-pravno varstvo slovenske narodnostne skuposti v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji po Osimski pogodbi”, *Rasprave in gradivo*, št. 17 (December 1984), 73–90.

¹⁶ Архив Југославије, фонд 836 (Кабинет маршала Југославије), I-3-d/5.

¹⁷ *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1947, II, ur. Vladimir Milovanović, Miloš Spaić (Београд: Jugoslovenski pregled, 1986), 161.

Југословенска влада је још од краја Другог светског рата имала проблеме са граничним инцидентима, због чега је Министарство иностраних послова 24. јула 1945. доставило Председништву министарског савета предлог да сва савезна министарства и федералне јединице које имају чиновнике на границама о сваком инциденту телеграфски доставе извештај Председништву министарског савета, Министарству народне одбране и Министарству иностраних послова.¹⁸ У Министарству иностраних послова сматрали су да је увођење овакве процедуре неопходно како би имали тачна обавештења уколико би представници неке државе интервенисали у вези са граничним инцидентима. Успостављањем привремене југословенско-италијанске границе након 15. септембра 1947. и ступања на снагу Уговора о миру са Италијом повећан је број граничних инцидентата на југословенско-италијанској граници.

Уговор о миру са Италијом садржао је међународну обавезу за дефинисање граничне линије. У члану 5. одређено је да ће коначну линију нових граница установљених члановима 2, 3, 4. и 22. на лицу места одредити мешовите комисије за разграничење. Комисије су требале да почну са радом одмах по ступању на снагу Уговора и да свој рад заврше што је могуће пре, а најкасније у року од шест месеци. У циљу одређивања дефинитивних граничних линија и прилагођавања границе локалним географским и економским условима, члановима комисије било је дозвољено да одступе за 0,5 км од граничне линије која је установљена у Уговору. Трбало је водити рачуна да насеља са више од 500 становника, важни друмови, железничке пруге, важна постројења за снабдевање водом и електричном енергијом морају да остану под суверенитетом државе која је одређена Уговором о миру. У члану 5. наведено је да сва питања која југословенска и италијанска комисија нису могле међусобно да реше, треба да буду упућена амбасадорима Совјетског Савеза, Велике Британије, САД и Француске у Риму, који би требало да обезбеде коначно решење или да именују непристрасног трећег члана комисије. Трошкове комисија за разграничење италијанска и југословенска влада делиле су на пола.

¹⁸ Архив Министарства спољних послова (АМСП), Политичка архива (ПА), 1945, ф. 21, бр. 2464.

На овај начин је двома владама омогућено да започну дијалог о свим граничним споровима. Извршење одредби Уговора о миру било је главна тема разговора италијанског посланика Енрика Мартина (Enrico Martino) и помоћника министра спољних послова Владимира Велебита 25. септембра 1947. године.¹⁹ Сагласили су се да су неопходни међудржавни контакти у вези са спровођењем појединих одредби Уговора о миру, посебно оних које су одређене роковима или захтевају формирање разних комисија, као и да одмах треба приступи формирању комисије која би расправила та питања.

Због учесталих граничних инцидената, генерал-мајор Рудолф Пехачек, шеф Војне мисије Југословенске армије у Трсту, састао се 23. септембра 1947. са префектом Удина.²⁰ На састанку је састављен документ „Италијански списак спорова у односу на нову привремену италијанско-југословенску границу”. Након овог припремног састанка у Удинама је 26. септембра 1947. одржан састанак на коме су са југословенске стране били присутни генерал-мајор Пехачек и поручник Александар Демајо, а са италијанске префект Удина, префект Горице и дивизијски генерал Капа (Сарра).²¹ Договорено је да се на граници задржи *status quo*, као и да се неће вршити никакво померање војних јединица све док заједничка комисија за разграничење не одреди дефинитивне границе. У циљу избегавања могућности да несугласице око разграничења решавају амбасадори четири велике силе у Риму, предложено је да се формира компетентна делегација од по два цивила и по једног војног лица, која би решавала спорове који би настали између комисија на терену. Договорено је да до почетка рада Комисије погранични режим буде што је могуће мање оштар и да се евентуално залутали војници што пре враћају, да буде дозвољено узимање воде са бунара и са југословенске и са италијанске стране, двовласницима је омогућен не-сметан прелаз до њихових имања, као и да до закључења међудржавног споразума локалне власти буду надлежне за издавање потврда о двовласничком статусу. На протест југословенских пре-

¹⁹ АМСП, ПА, 1947, ф. 50, бр. 414283.

²⁰ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 53/314.

²¹ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 53/309.

дставника у вези са прогоном словеначког живља у Италији генерал Капа је одговорио да се ниједан инцидент није догодио од 16. септембра. Уверавао је југословенске представнике да је издао наређење за заштиту права, реда и за једнако третирање италијанског и словеначког становништва. Префект Удина одбацио је било какву кривицу англо-америчких власти и указао на низ одредаби које су биле донете у циљу сређивања ситуације. Префект Горице је рекао да је он преузео власт у Горици тек 22. септембра, да је поведена истрага и да ће кривци бити кажњени.²²

Поред шефа делегације пуковника Алојзе Врховеца, који је био дипломатски представник и имао дипломатски пасош, у југословенској делегацији у Мешовитој комисији постојали су и шефови подделегација задужених за решавање одређених питања. Седиште југословенске делегације у Мешовитој комисији за разграничење било је у Ајдовшчини. Још од 1945. године, када су вршене припреме за Мировну конференцију, југословенске делегације имале су стручну помоћ научних и високообразовних институција које су у координацији са Институтом за проучавање међународних питања при Министарству иностраних послова учествовале у прикупљању и анализирању историјских и етнографских чињеница од значаја за утврђивање границе са Италијом.²³ Као илустрацију навешћемо активност набавке књига које је Институт предузео током септембра 1947. за потребе др Франа Звитера (Zwitter), историчара и члана Института. Географски институт Универзитета у Љубљани доставио је 4. септембра списак књига о граничним проблемима, који садржи 39 наслова, а затим је др Звитер 20. септембра од Института народног ослобођења из Љубљане добио списак књига о Јулијској крајини, Трсту, Каналској долини, Бенешкој Словенији и проблему западних југословенских граница.²⁴

Активности југословенско-италијанске Мешовите комисије која је почела са радом средином октобра 1947. биле су праћене

²² АМСП, ПА, 1947, ф. 52, бр. 418771.

²³ У раду Института, формираног 30. марта 1945, учествовали су неки од најзначајнијих научника: Александар Белић, Виктор Новак, Антон Мелик, Фран Звитер. АМСП, ПА, 1945, ф. 17, пов. 0194.

²⁴ АМСП, ПА, 1947, ф. 66, бр. 426205. АМСП, ПА, 1947, ф. 66, бр. 425846.

новим пограничним инцидентима. У вези са инцидентима на граници Мартино и Велебит сагласили су се 8. октобра да се 13. октобра у Горици састану по два југословенска и италијанска представника из Мешовите комисије ради договора.²⁵ Постојање Мешовите комисије није значило и упостављање поверења између две стране. Министарство иностраних послова доставило је 1. новембра Генералштабу Југословенске армије препис ноте коју је италијанско посланство упутило по питању прелаза границе од јединица Југословенске армије.²⁶ Велебит је 3. новембра уверавао посланика Мартина да југословенска влада после 16. септембра није померала граничну линију и предложио је да се у оквиру Мешовите комисије утврди чињенично стање.²⁷ Погранични неспоразуми и инциденти довели су до тога да обе стране пожуре са одређивањем својих представника у Мешовитој комисији. Најпре је италијанска влада 11. новембра преко саветника посланства у Београду Тасонија (Tassoni) саопштила југословенској влади да је бригадни генерал Марио Глориа (Mario Gloria) одређен за италијанског представника за решавање пограничних неспоразума и инцидентата.²⁸ Након што су Петер Зорко, помоћник министра унутрашњих послова НР Словеније, и Франц Кутин, инспектор Министарства унутрашњих послова НР Словеније, 18. новембра одређени за југословенске представнике, њихова имена саопштена су италијанском посланству.²⁹ Требало је да две делегације решавају граничне неспоразуме који су се догодили након договора Пехачек–Капа 26. септембра. У оквиру припрема за састанак Велебит је 21. новембра обавестио Бориса Крајгера, министра унутрашњих послова НР Словеније, да разговор треба да буде кратак и да се одбију све италијанске оптужбе да су југословенске граничне страже прелазиле граничну линију.³⁰

²⁵ АМСП, ПА, 1947, ф. 50, бр. 420004.

²⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 420851.

²⁷ АМСП, ПА, 1947, ф. 50, бр. 422026.

²⁸ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 53/311.

²⁹ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 423229. АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 419742.

³⁰ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 423603.

На састанку између југословенске и италијанске делегације, који је одржан 27. новембра у Ајдовшчини, италијанска делегација изнела је као једино питање неколико промена границе са југословенске стране које су се догодиле након споразума у Удинима 26. септембра.³¹ Југословенска делегација је одбацила све оптужбе уз образложење да погранична питања треба разматрати као целину, укључујући и све тачке споразума од 26. септембра (двовласништво, питање права мањина). Италијанска делегација је одбијала да разговара о другим питањима правдајући се тиме да су они изразито војна делегација и да нису овлашћени за разговор о другим темама. Југословенска делегација је навела неколико оптужби на рачун италијанске стране: прекршаји граничне линије, конкретни примери отварања пушчане ватре на југословенску страну границе, прекорачења границе италијанских војника, затварање воде југословенском делу Горице и протеривања Словенаца. Генерал Глорија је обећао да ће испитати све наведене прекршаје и да ће италијанска војска предузети потребне мере уколико се утврде прекршаји.³² У извештају који је 28. новембра послао Велебиту, Зорко је навео да је италијански списак с обележеним местима на којима су југословенске граничне јединице помериле границу непрецизан и најавио је да ће послати тачне податке о стварном стању на терену.³³ Помоћник начелника 1. регионалног одељења Врлета Круљ тражио је 11. децембра да Зорка достави и списак италијанских повреда границе ради припремања одговора на разне интервенције италијанске владе.³⁴

Италијански посланик Мартино је током разговора са Велебитом 31. децембра навео да југословенска страна није саслушала аргументе о повреди границе и оптужио је за неуспех састанка између генерала Глорије и Зорка.³⁵ Сматрао је да се не може прихватити аргумент који је Зорко изнео да су повреде границе са југословенске стране само одговор на повреде вршене са италијанске стране. Велебит је одговорио да после договора

³¹ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 424872.

³² АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 424872.

³³ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 424872.

³⁴ АМСП, ПА, 1947, ф. 53, бр. 424872.

³⁵ АМСП, ПА, 1947, ф. 65, бр. 48502.

Пехачек–Капа југословенска страна није померала демаркациону линију и да сматра ово питање завршеним, али је нагласио да је италијанска влада слободна да у заштиту својих интереса може да предузме оне акције које сматра корисним.

Једно од првих питања које је Мешовита комисија решавала било је подела трошкова око разграничења. Пуковник Алојз Врховец обавестио је Министарство иностраних послова 22. јануара 1948. да су се након тромесечних преговора о подели трошкова око разграничења обе стране сагласиле да свака страна плаћа своје трошкове, а да трошкове исхране сноси она страна на чијој територији у том тренутку ради комисија.³⁶ С друге стране, усаглашавање ставова у вези са разграничењем било је знатно теже. Две владе су међусобно оптуживале једна другу за некооперативност и одлагање усвајања коначне граничне линије. Италијански министар спољних послова Сфорца (Carlo Sforza) протествовао је 14. јануара 1948. код југословенског посланика Младена Ивековића због немогућности да се у Мешовитој комисији постигне споразум о граничним питањима и навео да је главни кривац југословенска делегација која одбија да изађе на лице места.³⁷ У записнику са састанка Ивековић је навео да Сфорци није могао ништа да одговори, јер није располагао са тим подацима, али је обећао да ће се „за ствар у Београду заинтересирати”.

Југословенски министар иностраних послова Станоје Симић обавестио је 26. јануара посланство у Риму да је, након што је италијански делегат поднео пуномоћје, образована Комисија за разграничење, да су извршени сви претходни технички елаборати, да је југословенска делегација поднела оверену копију карте Прилога 1 Ц Уговора о миру и да је италијански делегат задржао право да поднесе сличан документ.³⁸ Симић је навео да је преостало да се изврши транспозиција са карте Прилога 1 Ц на карту 1 : 25000 како би могли да отпочну радови на терену. Констатовао је да се са италијанске стране примећује извесна попустљивост и жеља за бржим радом.

³⁶ АМСП, ПА, 1947, ф. 69, бр. 42114.

³⁷ АМСП, ПА, 1947, ф. 65, бр. 41463.

³⁸ АМСП, ПА, 1947, ф. 69, бр. 42099.

Рад Комисије за разграничење отежавали су готово свакодневни инциденти на граничној линији, међу којима и преласци италијанских војника на југословенску територију, као и бројни прелети авиона.³⁹ Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ) упутио је 5. јануара Министарству иностраних послова извештај у коме се наводи да су 2. и 3. јануара на граници забележена три инцидента, од којих је један имао смртни исход.⁴⁰ У извештају од 7. јануара наведена су три инцидента која су се догодила 4. и 5. децембра, од којих један са смртним исходом.⁴¹ КНОЈ је 12. јануара доставио Министарству извештај о оружаном инциденту који се догодио 6. јануара на караули 17 км јужно од Горице,⁴² 14. јануара Министарство је обавештено о инцидентима

³⁹ АМСП, ПА, 1947, ф. 67. У досијеима 7 и 8 извештаји КНОЈ-а о дешавањима на граници, досије 9 извештаји КНОЈ-а о инцидентима на граници током јануара 1948, досије 10, 11 извештаји КНОЈ-а о инцидентима на граници фебруара 1948, досије 13 извештаји о инцидентима на граници. АМСП, ПА, 1948, 68. У досијеима 1, 2, 3 описан је велики број инцидената на граници и прелета авиона. Померања граничне линије фебруара 1948. Извештаји КНОЈ-а о инцидентима од фебруара до јуна 1948. године. У досијеу 4, извештаји КНОЈ-а о инцидентима на граници и прелетима авиона, јун 1948. У другој половини јуна посебно су били учестали инциденти на граници – пуцњи са Слободне територије Трста и покушаји бекства у Италију, готово свакодневно, као и прелети авиона. У досијеу 5, извештаји КНОЈ-а о прелетима авиона у првој половини јула 1948.

⁴⁰ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 4442. 2. јануара, 200 метара јужно од друма Горица – Ајдовшчина три цивила су након физичког обрачуна са југословенским граничарима нелегално прешла у Италију; 3. јануара приликом преласка границе са Слободне територије Трста 9 км североисточно од Трста ухваћен је један италијански држављанин који је имао полуаутоматску пушку и пиштољ. Истог дана при преласку границе са Слободне територије Трста у Југославију убијен је један шверцер.

⁴¹ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 4764. 4. децембра у 17 часова 4,5 км североисточно од Горице један италијански стражар је из непосредне близине опалио метак на југословенског стражара. Истог дана у 22.00 часа, 13 км јужно од Горице, прешао је са Слободне територије Трста на југословенску територију један цивил, опалио шест метака на патролу и вратио се назад; 5. децембра у 17.45 часова 300 м од прелаза Ајшевица – Горица убијен је италијански држављанин јер није стао на позив страже.

⁴² АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 41311. Група од шест „бандита“ ушла је на југословенску територију. Дошло је до пушкарања, након чега су се „бандити“ повукли назад. У овом извештају КНОЈ-а за инцидент се окривљују амерички војници који су својим возилима превозили „бандите“.

11. и 12. јануара.⁴³ У извештају од 16. јануара Министарство је обавештено да је 14. јануара у 12 часова италијански подофицир Бостиони Алолж у рејону 9 км северозападно од Горице прешао у Југославију и пријавио се стражарима, рекавши да је побегао из италијанске војске и да не жели да се враћа.⁴⁴ КНОЈ је 12. марта 1948. доставио Министарству извештај о инцидентима који су се догодили 9. марта,⁴⁵ 13. марта Министарство је обавештено о инцидентима 8 км јужно од Горице код прелаза Локвице који су се догодили 10. марта.⁴⁶ Југословенска амбасада у Вашингтону упутила је Стејт департменту протестну ноту 24. фебруара 1948. због испаливања пушчаних метака преко југословенске територије за време англоамеричких маневара на Слободној територији Трста.⁴⁷

У посебним извештајима КНОЈ је Министарству иностраних послова достављао кршења југословенског ваздушног простора на граници с Италијом. У вези са инцидентима у рејону Горице италијанска влада се крајем децембра 1947. обратила југословенском посланству у Риму тражећи одобрење да италијански авиони могу надлетати југословенску територију у радијусу од око 8 км приликом спуштања и узлетања на аеродром у Горици.⁴⁸ Италијанска влада је тражила да се ово питање стави на дневни ред састанка на коме је требало да се расправља о закључењу споразума о ваздушном саобраћају. Министарство је 3. јануара дало налог

⁴³ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 41308. Најтежи инциденти догодили су се 11. јануара. Најпре је у 12 часова 3 км југоисточно од Горице италијански војник испалио метак у правцу југословенске територије, а затим је у 15 часова 14 км јужно од Горице југословенски стражар ранио у ногу италијанског полицајца који је ушао 2 м на територију Југославије.

⁴⁴ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 41410.

⁴⁵ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 47103. 9. марта у 23 часова код села Крушчарји италијански војници испалили два кратка рафала из пушкомитраљеза. На истом месту с југословенске територије однет је стог сена.

⁴⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 47102. У 17 часова италијански војник испалио је метак који је пао на југословенску територију; у 18 часова испаљен је метак који је пао близу југословенског стражара; у 19 часова гранична линија померена је 2 м у дубину југословенске територије.

⁴⁷ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 47643.

⁴⁸ АМСП, ПА, 1948, 67, бр. 48491.

посланству у Риму да обавести италијанску владу да се то питање не може третирати у оквиру преговора за закључење споразума о ваздушном саобраћају. Истовремено је тражено мишљење Министарства народне одбране, које је 17. јануара одговорило да се не може одобрити да италијански авиони користите југословенски ваздушни простор. О том ставу Министарство иностраних послова обавестило је 24. фебруара посланство у Риму. Почетком јануара КНОЈ је известио о прелетима авиона који су се догодили 2. јануара (два авиона у близини Горице),⁴⁹ 5. јануара (један авион близу Кобарида),⁵⁰ 6. јануара (два авиона у близини Кобарида и два авиона у близини Горице).⁵¹ Министар Симић је упутио инструкцију Посланству у Рим 7. фебруара да нотом скрене пажњу, „без протеста”, на прелете два италијанска авиона 30. јануара.⁵² Италијанско министарство иностраних послова одговорило је 5. маја на ноту југословенског посланства од 18. фебруара, негирајући да је 30. јануара било прелета авиона.⁵³ У ноти се наводи да ниједан италијански војни авион није тога дана летео у рејону Горице, већ је једино летео линијски авион Горица – Милано.⁵⁴ Министарству је 12. марта достављен извештај о прелету италијанског авиона изнад југословенске територије 10. марта.⁵⁵ Министар Симић је 24. марта упутио инструкцију посланству у Рим да протестује код италијанског министарства иностраних послова због три прелета италијанских авиона.⁵⁶ Посланик Ивековић обавестио је Министарство 3. априла да су због четири случаја повреде југословенског ваздушног простора из 1948. италијанском министарству иностраних послова послате ноте 10. фебруара, 17. и 25. марта, али да одговор није добијен.⁵⁷ Протестне ноте упућиване су и због прелета англоамеричких авиона са Слободне територије Трста.

⁴⁹ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 4443.

⁵⁰ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 4765.

⁵¹ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 4674.

⁵² АМСП, ПА, 1948, 68, бр. 43411.

⁵³ АМСП, ПА, 1948, 68, бр. 414187.

⁵⁴ АМСП, ПА, 1948, 68, бр. 44479.

⁵⁵ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 47104.

⁵⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 47104.

⁵⁷ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 49029.

Југословенска влада је 9. априла 1948. нотом протествовала код америчке владе због пет прелета авиона,⁵⁸ а 16. априла због једног прелета.⁵⁹

У документу КНОЈ-а под називом „Извештај о инцидентима на југословенско-италијанској граници за време од 1. марта до 1. априла 1948. године” описана су 24 инцидента,⁶⁰ Инциденти са италијанске територије, инциденти са територије Слободне територије Трста, померања граничне линије, преласци цивила, наоружаних цивила, италијанских војника, пуцњи, рањавања на обе стране и убиство једног цивила од стране југословенских граничара.

У извештају није наведен инцидент који се догодио 25. марта у 00.30 часова 150 м северозападно од Толмина, када је убијен цивил.⁶¹ За испитивање овог инцидента формирана је комисија у којој су били један поручник и два потпоручника КНОЈ-а која је истог дана изашла на место где се десио инцидент и сачинила записник.⁶² Комисија је утврдила да је патрола КНОЈ-а на 150 м од граничне линије зауставила „групу непознатих лица у пратњи десетак наоружаних бандита” и након упозорења отворила ватру. Утврђено је и да је исте ноћи на италијанску страну пренесено осам купова сена укупне тежине 2.000 килограма. На основу инструкције министра Симића од 15. априла, Ивековић је сутрадан предао протестну ноту због овог инцидента.⁶³ Међу инцидентима је било и несрећних случајева, попут оног који се догодио 8. априла 1948. на прелазу Локвице када су две југословенске држављанке двовласнице легално прешле границу и на њих је на италијанској територији налетео мотоциклом један италијански војник.⁶⁴ Приликом тог удеса погинула је једна жена, а другој жени је сломљена рука. Посланство је због овог догађаја протествовало

⁵⁸ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 49562.

⁵⁹ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 410413.

⁶⁰ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 410249.

⁶¹ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 410965.

⁶² АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 410965.

⁶³ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 410018. АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 410375.

⁶⁴ АМСП, ПА, ПА, 1948, ф. 68, бр. 410342.

нотом од 20. априла.⁶⁵ Саветник у југословенском посланству у Риму Милош Јовановић обавестио је 12. маја Министарство о околностима овог инцидента.⁶⁶ На основу објашњења које је дато у ноти италијанског министарства иностраних послова од 11. маја, Јовановић је навео да је један италијански карабињер мотоциклиста ишао путем Добердоб – Габрије и приметио два бицикла која су му ишла у сусрет, а којих је један ишао погрешном страном пута. Карабињер је избегао први бицикл, али је ударио у задњи точак другог, на коме је била жена која је страдала. У ноти се догађај карактерише као „несрећни инцидент”.

Најтежи инцидент на југословенско-италијанској граници током 1948. догодио се 26. априла код села Равне, западно од Толсина.⁶⁷ Тај инцидент је имао значајне политичке последице на даље југословенско-италијанске односе. Према југословенској верзији догађаја, италијанска патрола која се кретала дуж граничне линије са италијанског блока Ливек у правцу села Равне прешла је на југословенску територију у дубину од око 80 метара. Југословенска патрола опоменула је италијанску патролу да стане, али је она отворила ватру. Италијански војници повукли су се назад на своју територију и успут пуцали на југословенску патролу. Том приликом је на југословенској територији убијен један италијански војник. У извештају који је КНОЈ 27. априла упутио Велебиту наводи се да је у инциденту убијен италијански војник, обучен у енглеску униформу и са енглеским аутоматом.⁶⁸ Према упутствима која је добио од Велебита, Круљ је позвао телефоном посланика Мартина и предложио да се одмах формира југословенско-италијанска комисија ради испитивања овог инцидента.⁶⁹ Договорили су да се италијанска и југословенска комисија састану на граници и да Мартино одмах о томе обавестити своју владу. Након консултација са пуковником Дашовићем из КНОЈ-а и по налогу Вејводе, Круљ је обавестио Мартина да ће југословенска група у мешовитој комисији бити спремна да се састане са италијанском групом 30.

⁶⁵ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 414188.

⁶⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 414188.

⁶⁷ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

⁶⁸ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 415514.

⁶⁹ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

априла у 9 сати ујутру на месту самог инцидента.⁷⁰ Југословенска група била је састављена од три официра, са мајором Војом Ивановићем на челу.

Посланик Ивековић обавестио је Министарство 29. априла да постоји велико интересовање италијанске јавности за инцидент, да италијанско министарство иностраних послова тврди да се инцидент догодио у зони где су југословенске власти самовољно помериле граничну линију и упозорава да ће тражити да се у истрагу укључе четворица амбасадора уколико југословенска влада не покаже потребну непристрасност у истрази.⁷¹ Ивековић је навео је да је претходног дана, 28. априла, саветник за штампу југословенског посланства у Риму Јосип Дефранчески дао изјаву новинској агенцији ANSA (Agenzia Nazionale Stampa Associata) и навео да се инцидент догодио на југословенској територији, да је убијени италијански војник остао да лежи на југословенској територији и да је југословенска влада одмах предложила италијанском посланству у Београду формирање мешовите комисије. Ивековић је обавестио Министарство да италијански медији јављају о приправности и појачању југословенских трупа на граници.⁷² У коминикеу италијанског министарства иностраних послова наводи се да се инцидент догодио на италијанској територији коју је Југославија окупирала, уз образложење да италијанска влада не признаје границу на овом делу јер је Сфорца у личном писму Ивековићу 17. фебруара навео повреду границе у овој зони. У вестима које је 27. априла емитовао Радио Рим, а које је забележила прислушна служба ТАНЈУГ-а, наведено је да је након инцидента један италијански официр отишао на лице места ради преговора с југословенском патролом да би се избегли даљи инциденти, али је југословенски командант одбио да учествује у преговорима.⁷³ У вестима се даље објашњава да се инцидент догодио на једној траси између провизорне демаркационе линије, „коју је утврдила савезничка комисија и једне линије једнострано постављене од

⁷⁰ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

⁷¹ АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 411766.

⁷² АМСП, ПА, 1948, ф. 67, бр. 412083.

⁷³ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

стране Југословена за време једног од њихових многих померања граничних линија”.

Саветник италијанског посланства обавестио је 29. априла Круља да је италијанска влада именовала групу од три официра са мајором Рајмондијем (Raimondi) на челу.⁷⁴ О томе је обавештен пуковник Дашић из КНОЈ-а, који је рекао да је југословенска група већ добила налог да 30. априла буде у одређено време на уговореном месту. У саставу југословенске комисије били су мајор Воја Ивановић, командант граничне бригаде, капетан Јосип Жидар и капетан Лудвик Крец. Италијанску комисију чинили су мајор Рајмонди и још петорица италијанских официра. Састанак мешовите југословенско-италијанске комисије није довео до споразума у вези са решењем инцидента.⁷⁵ На основу закључака југословенске комисије до споразума није дошло из следећих разлога: 1) италијанска комисија није признавала линије разграничења између Југославије и Италије коју су југословенске јединице запоселе септембра 1947, иако је до дана инцидента ова линија била призната; 2) након тога чланови италијанске комисије су јавили да они признају ону границу коју су предложили англоамериканци, а то је око 25 м иза тренутне граничне линије коју су југословенске јединице запоселе и исту контролишу од септембра 1947; 3) након тога италијански чланови комисије захтевали су да заједно са југословенском комисијом посете место инцидента и да им југословенска комисија покаже где је убијен и сахрањен војник. У извештају југословенске комисије наводи се да су се чланови италијанске комисије након показивања места где се инцидент догодио поново уверили да су, и поред њиховог показивања у ком се правцу протеже гранична линија, управо Италијани прешли дубоко у југословенску територију. У извештају се наводи да се из наведених разлога југословенска комисија није могла сагласити с тим да је гранична линија иста са старом аустроугарском линијом разграничења и да због тога није било могуће да се донесе решење по питању наведеног инцидента. Због тога што италијанска комисија није прихватала да се инцидент

⁷⁴ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

⁷⁵ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

догодио на југословенској територији, југословенска комисија није дозволила да се преда тело убијеног војника и његово оружје.

Гранични инцидент који се догодио код села Равне добио је дипломатски епилог на састанку који је на захтев посланика Мартина одржан 5. маја између њега и министра Симића.⁷⁶ Током састанка, који је био строго формалан и трајао је само седам минута, Мартино је прочитао текст меморандума италијанске владе о инциденту и предао га министру Симићу, који је одговорио „кратко и суво: да ће добити писмени одговор на ову ноту са неуобичајеном жестином израза; као и да ћемо се постарати да у будуће и гранични проблеми буду строго по духу и слову Уговора о миру”. У меморандуму се у вези са инцидентом констатује да верзија коју је југословенска делегација дала о приликама под којима се догодио инцидент „нема никакве вероватноће”, уз напомену да је италијанска патрола нападнута „с рамена”, без икаквог претходног упозорења. Италијанска влада је сматрала да југословенски захтев да дефиниција питања буде подвргнута уврђивању линије на коју су југословенске трупе стигле након повреда границе октобра 1947. доказују да југословенска влада чврсто жели да спречи сваки споразум, будући да је утврђивање граничне линије прелазило оквири надлежности мешовите анкетне комисије чији је задатак био да на лицу места утврди прилике под којима се инцидент догодио. У меморандуму се даље наводи да је задатак комисије био онемогућен одбијањем југословенске стране да италијанска страна сними место на коме је сахрањен убијени италијански војник, као и одбијањем југословенске делегације да се састави записник о састанку. Италијанска влада је сматрала да такво понашање југословенске делегације показује да југословенска влада жели да наметне насилним актима, не водећи рачуна о правним принципима, чињеницу самовољне повреде границе. С обзиром на то да је југословенска влада увек вршила опструкцију у погледу испитивања граничних инцидената, италијанска влада је на крају констатовала: 1) да је сувишан сваки нови покушај да се утврди инцидент непосредним споразумом између две земље све док југословенска влада не докаже да је

⁷⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

напустила овакав став; 2) скрећући пажњу цивилизованог света на несношљиво стање које је створено на југословенско-италијанској граници, као и на озбиљну опасност која из њега произилази, италијанска влада даје себи право да предузме кораке код четири велике силе које јамче за извршење мировног уговора, како ради решења поменутог инцидента, тако и за утврђивање дефинитивне граничне линије; 3) италијанска влада поново изјављује да одбија сваку одговорност за све инциденте који би могли убудуће настати услед повреде границе од стране Југославије, који сваки пут представљају повреду интегритета италијанске територије.

Одговор југословенске владе у форми меморандума предао је министар Симић посланику Мартину 12. маја.⁷⁷ Мартино је прочитао меморандум, настојао је да га коментарише држећи се теза из италијанског меморандума и констатовао да је добио скроз негативан одговор. Симић је подсетио да је такав одговор обећао и приликом њиховог последњег сусрета и додао да је границу утврдила Мировна конференција у Паризу. Објаснио је да текст Уговора о миру није предвидео да се после међународно утврђене привремене границе састане нека „картографска мешовита комисија” која би вршила претходно транспозицију границе са карте већих на карту мањих размера, а затим на сам терен. Нагласио је да је због таквог немогућег предлога италијанске делегације прекинут сваки даљи рад Комисије за разграничење и да је очигледно жеља италијанске владе да привремена граница и даље буде извор инцидената. Рекао је Мартину да је југословенска влада спремна да одмах отпочне дефинитивно разграничење, при чему ће се држати текста Уговора о миру. Мартино је инсистирао на томе да је Југославија на месту инцидента померила привремену границу за око 200 метара унутар италијанске територије, да се инцидент догодио на италијанској територији, као и да је граница померена на многим другим секторима. Министар Симић је одбио тврдње италијанске владе о померању привремене границе и подсетио на то да између две земље постоји само привремена граница која је одређена од међународних фактора и обележена видним знацима и да се само на основу ове границе могу одређивати елементи инцидента.

⁷⁷ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 412466.

Италијанска влада је у вези са неспоразумом око границе 18. маја доставила ноту амбасадорима четири велике силе у Риму.⁷⁸ Сутрадан је препис ноте достављен и југословенском посланству. У ноти је указано на неуспех рада мешовите комисије за разграничење, као и да је југословенска влада одбила да се две владе споразумеју да проблем изнесу пред четири амбасадора. Италијанска влада је навела да не верује у могућност међусобног споразума, жалила се да југословенска влада не поштује привремену границу, да од ступања на снагу Уговора о миру југословенска влада систематски помера граничне стубиће и да је због тога дошло до неколико граничних инцидената. Као најтежи инцидент наведен је догађај од 26. априла, када је, како се наводи, без разлога убијен један италијански војник. Југословенска влада је оптужена да је након тога онемогућила рад комисије која је испитивала инцидент тражећи да комисија претходно призна постојећу граничну линију, као и да није дозволила преузимање тела убијеног војника и фотографисање места инцидента. Италијанска влада је посебно указала на озбиљност овог инцидента, који није смео остати нерешен, одбијајући истовремено сваку одговорност за будуће инциденте. На основу члана 5, тачка 3. Уговора о миру италијанска влада је у ноти тражила од четворице амбасадора да се хитно одреди рок до кога две владе треба да поднесу своје меморандуме.

Током састанка који је одржао са Сфорцом 25. маја 1948, два дана након образовања пете владе Алџиде де Гасперија (Alcide de Gasperi), у којој је Сфорца задржао место министра иностраних послова, посланик Ивековић покренуо је разговор о неколико питања која су оптерећивала међудржавне односе.⁷⁹ Сфорца је рекао да су се билатерални односи у последње време погоршали, нарочито након граничног инцидента код села Равне, за који је, по његовом мишљењу, југословенска страна сносила одговорност и тврдио да италијанска влада чини све да поправи односе. Ивековић је рекао да гест италијанске владе којим је питање одређивања југословенско-италијанске границе предала четворици амбасадора

⁷⁸ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 413455.

⁷⁹ АМСП, ПА, 1948, ф. 65, бр. 414854.

не представља гест добре воље, јер је у ноти коју је влада послала гранични инцидент нетачно и тенденциозно приказан. Ивековић је нагласио да је за њега од највеће важности да постоји привремена гранична линија, означена граничним стубићима. Италија оспорава ову граничну линију, а и Југославија би нашла приговора на неким секторима. Ивековић је нагласио чињеницу да је на месту где се догодио инцидент граница била означена стубићима и да је повређена од италијанских војника који су са пушкама на готовс ушли дубоко на југословенску територију. Након ове констатације Сфорца се узрујао и повишеним тоном рекао да је у питању живот једног италијанског војника и да је недопустиво да неко може да убије италијанског војника. Ивековић је одговорио да и Југославија може да се позове на неколико хиљада живота који су у Југославији уништени за време окупације, али да југословенска влада сматра да не треба то да буде предмет међусобног разговора. Током разговора и Сфорца и Ивековић наглашавали су опредељеност својих влада да се сва „висећа питања” решавају кроз директни договор. Сфорца је питао да ли Ивековић сматра да две владе могу да постигну споразум о граници без интервенције четворице амбасадора и рекао да је сугерисао четворици амбасадора да препоруче југословенској и италијанској влади да се у једном краћем року споразумеју директно. Ивековић је изразио начелан став своје владе о потреби вођења директних преговора, али ништа није одговорио о предлогу за вођење директних преговора о питању границе. Касније истог дана Ивековић је од свог министарства тражио инструкције да ли да прихвати ове сугестије и предузме одговарајуће дипломатске потезе.⁸⁰ Током разговора он је покушао да гранична питања повеже са другим отвореним питањима и подсетио да Југославија није заузела негативан став по питању италијанских права да задржи своје колоније у Африци, уз напомену да би „Италија могла да има користи од позитивног става Југославије по том питању”. На крају разговора Сфорца је говорио о потреби да се образује једна мешовита комисија која би покушала да расправи све проблеме између две земље и чији би рад био тајан. Сфорца је на питање Ивековића о карактеру овог предлога одговорио да то није званични предлог.

⁸⁰ АМСП, ПА, 1948, ф. 63, бр. 413998.

Након што је од свог министарства тражио инструкције у вези са питањима покренутим током разговора са Сфорцом, Ивековић је 29. маја обавештен да је став југословенске владе да се разграничење увек може постићи директним преговорима.⁸¹ Југословенска влада је сматрала да је италијански предлог четворици амбасадора у супротности са Уговором о миру. Сфорцину иницијативу и сугестију амбасадорима да препоруче Италији и Југославији да се у једном краћем року споразумеју влада је одбацила јер је сматрала да би то значило солидарисање са италијанском тужбом против Југославије. Симић је пренео инструкцију Ивековићу да југословенске ставове пренесе совјетском амбасадору и да га пита за мишљење. Совјетски амбасадор Михаил Костиљев рекао је 1. јуна Ивековићу да нема никаквих инструкција из Москве, али да је његово лично мишљење да је одређивање рока и меморандума бесмислица, јер амбасадори могу да присиле југословенску владу да поднесе меморандум у року, а да италијанска влада не поднесе меморандум и тако читава ствар пропада.⁸²

Министар Симић обавестио је посланство у Риму 29. маја да је спор у Мешовитој комисији за разграничење настао по питању транспозиције граничне линије из карте Прилога 1 Ц Уговора на карту размере 1 : 25.000.⁸³ Италијанска делегација захтевала је да се пренесе цела дебљина те линије, што би на терену представљало појас земљишта око 100 м ширине, док је југословенска делегација предлагала да се пренесе средина линије. Министар Симић је навео да италијански захтев проистиче из њиховог намерног погрешног тумачења Уговора о вредности карте Прилога 1 Ц којој италијанска страна даје само оријентациону вредност, док југословенска влада сматра да она има пуну вредност, као и текст. У вези са овим телеграмом начелник 1. регионалног одељења Министарства иностраних послова Јоже Брилеј послао је 1. јуна посланству у Рим пројекат југословенског Меморандума о спору насталом у мешовитој комисији за разграничење, за случај да спор буде изнет

⁸¹ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 414314.

⁸² АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 414687.

⁸³ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 414189.

пред амбасадоре сходно члановима 5. и 86. Уговора о миру.⁸⁴ Нагласио је да овај меморандум треба третирати као строго поверљив и само као информацију о елементима спора намењену службеницима у југословенском посланству.

Младен Ивековић је 8. јуна обавестио своје Министарство да су амбасадори САД, Велике Британије и Француске упутили ноте италијанској влади којима прихватају њен предлог да питање разграничења са Југославијом расправе четворица амбасадора.⁸⁵ Како је Ивековић касније сазнао, састанак четворице амбасадора предложио је амерички амбасадор Џејмс Клемент (James Clement Dunn), док је совјетски амбасадор био против одржавања састанка.⁸⁶ Ивековић је 10. јуна известио да је ANSA јавила да се амерички амбасадор залаже за ревизију члана Уговора о миру, којим је одређено да у случају југословенско-италијанског спора четворица амбасадора треба да обезбеде коначно решење.

Југословенска и италијанска влада наставиле су међусобне оптужбе за неуспешне покушаје разграничења. Помоћник министра иностраних послова Алеш Беблер рекао је 9. јуна посланику Мартину да се акција предузета код четворице амбасадора у Риму „веома непријатно дојмила влади ФНРЈ”.⁸⁷ С друге стране, Мартино је навео да је управо југословенска страна спречила споразум тиме што није пристала да се гранична линија пренесе са карата у сразмери 1 : 100.000 на карте у сразмери 1 : 25.000. Тих дана је између југословенске и италијанске делегације у Мешовитој комисији за разграничење усаглашен текст Уговора, о чему је 10. јуна Штаб КНОЈ-а обавестио Министарство иностраних послова.⁸⁸ Уговор је заправо представљао споразум постигнут између две делегације о томе да се током јуна и јула на одређеним тачкама на граници поставе тригонометријски знаци у облику пирамиде висине 4–5 метара или обични сигнал висине 3–4 метра. Италијанска влада је 18. јуна потврдила своју сагласност за почетак радова на северном и јужном сектору границе, али је сматрала да је

⁸⁴ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 414189.

⁸⁵ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 415523.

⁸⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 415734.

⁸⁷ АМСП, ПА, 1948, ф. 65, бр. 428948.

⁸⁸ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 415808.

најпре потребно да се одреде овлашћења подделегацијама, као и да се постигне договор о томе да четворица амбасадора буду обавештена о проблемима о којима не буде постигнут договор.⁸⁹ На основу инструкција добијених 28. јула југословенско посланство у Риму обавестило је италијанску владу 30. јула да је југословенска влада са задовољством примила к знању прихватање југословенског предлога о споразумном решавању питања разграничења и наставку рада Мешовите комисије.⁹⁰ Југословенска влада прихватила је да шефовима подделегација буду дата идентична пуномоћја оног обима како је то већ формулисано у Комисији, а прихватила је и да евентуални спорови буду упућивани четворици амбасадора на решавање. У вези са одређивањем датума састанка Комисије наведено је да ће југословенска делегација почев од 2. августа бити спремна да се састане са италијанском делегацијом на италијанској територији.

Рад комисије на терену током августа 1948. пратили су инциденти на граници.⁹¹ Инциденти и прелети авиона настављени су и у септембру.⁹² Иако проблем раграничења између Слободне територије Трста и Југославије представља посебно питање, треба напоменути да је овај проблем у значајној мери оптерећивао пре свега односе Југославије са САД и Великом Британијом, али и југословенско-италијанске односе.⁹³ Инцидент на који је италијанско Министарство иностраних послова упозорено нотом од 12. октобра 1948. од југословенског посланства догодио се 21. септембра на сектору Хум, 6 км северозападно од Горице, када је са италијанске територије испаљено шест рафала из аутомата у правцу југословенског стражара.⁹⁴

⁸⁹ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 416669.

⁹⁰ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 419250. АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 421599.

⁹¹ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, досије 7. Извештаји КНОЈ-а.

⁹² АМСП, ПА, 1948, досије 8. Извештаји КНОЈ-а.

⁹³ АМСП, ПА, 1949, ф. 106, бр. 428483. Према подацима КНОЈ-а, у периоду од 1. 9. до 1. 11. 1948. године чланови цивилне полиције и припадници англоамеричких трупа проузроковали су 20 инцидената на граници Југославије и Слободне територије Трста.

⁹⁴ АМСП, ПА, 1948, ф. 68, бр. 424862.

Након што је постигнут споразум да се отпочне рад на разграничењу у планинском сектору, све три подделегације ангажоване су на обележавању граничне линије.⁹⁵ Иако су постојала размимоилажења по питању разграничења на појединим тачкама, податак да је обележавање на неприступачном северном планинском сектору, у дужини од 34 км, завршено у предвиђеном року (40 радних дана) указује на ефикасност у раду. Пуковник Врховец у свом извештају од 28. септембра 1948. наводи да дуж читаве границе има спорних тачака, које је Југославија приликом привременог разграничења запосела, док текст Уговора о миру, као и карта, нису на свим местима јасни.⁹⁶ Сматрао је да италијанска страна неће одступити од појединих тачака без компензације, али је и указао да има тачака од којих Југославија може да одступи и које би могле да буду искоришћене као компензација. Међутим, у детаљном извештају који је послао Министарству иностраних послова 4. децембра 1948, пуковник Врховец указује да се италијанска страна понаша у складу са својом општом тактиком и настојањем да читава граница остане спорна.⁹⁷ Описао је испад италијанске Подделегације Ц на састанку одржаном 3. децембра и навео да Италијани нису желели да се у записнике уносе конкретни проблеми како не би дошло до конкретизације спора, „већ се завлаче са процедуралним питањима”. Рад мешовите југословенско-италијанске комисије за разграничење настављен је до краја децембра, али је убрзо и прекинут због рада на неким од најосетљивијих граничних пунктова.⁹⁸ Током наредних месеци било је више разговора дипломатских представника у вези са наставком рада Комисије за разграничење, али, као што смо већ навели, договор није постигнут све до почетка 1954, када су у Лондону почели преговори који су довели до потписивања Меморандума о разумевању. Током наредних година настављени су и инциденти на

⁹⁵ У АМСП, ПА, 1948, фасцикла 69, досије 6, налазе се разне карте појединих региона настале током рада на разграничењу.

⁹⁶ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 426078.

⁹⁷ АМСП, ПА, 1948, ф. 69, бр. 439409.

⁹⁸ АМСП, ПА, 1948, ф. 65, 430726.

границе, међу којима и они са смртним исходом.⁹⁹ Према подацима из октобра 1951. године, од успостављања дипломатских односа до тог тренутка на граници је убијено седморо италијанских грађана.¹⁰⁰

* * *

Проблем регулисања југословенско-италијанске границе био је актуелан у дугом временском периоду, од краја Првог светског рата, све до коначног разграничења потписивањем осимских споразума 1975. године. Током овог периода и Југославија и Италија пролазиле су кроз различите унутрашње кризе и значајне промене унутрашњег политичког уређења. На њихове међусобне односе утицала су дешавања у међународној заједници, промене у односима између Великих сила. Период од успостављања привремене границе у септембру 1947. до краја 1948. био је обележен граничним инцидентима, али и покушајима приближавања ставова и поштовања обавеза преузетих на основу члана 5. Уговора о миру, којим је било предвиђено одређивање коначне линије нових граница кроз деловање комисије за разграничење састављене од представника двеју влада. С обзиром на то да договор није могао бити постигнут, а није било могуће ни испоштовати рок од шест месеци предвиђен чланом 5. Уговора, две владе су сарадњу наставиле око других отворених питања, док је разграничење остављено за нека боља времена.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Необјављени извори:

Архив Југославије, фонд 836 (Кабинет маршала Југославије)

Архив Министарства спољних послова, Политичка архива

⁹⁹ АМСП, ПА, ф. 90, 1950, досије 17, погранични инциденти, протести због повреде границе.

¹⁰⁰ АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-3-b/347.

Објављени извори:

Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama, III tom (1946–1996), ur. Momir Stojković, Beograd: Službeni list SRJ, 1999.

Dokumenti o spoljnoj politici Jugoslavije, 1946, II, ur. Bogdan Popović, Beograd: Jugoslovenski pregled, 1985.

Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1947, II, ur. Vladimir Milovanović, Miloš Spaić, Beograd: Jugoslovenski pregled, 1986.

Rapalski ugovor i sporazumi i konvencije između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1923.

Службени лист ФНРЈ, 29. август 1947, „Указ о ратификацији Уговора о миру са Италијом”, 1001–1085.

Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920, Beograd: Kultura, 1960.

Студије:

Дедијер, Владимир. *Париска мировна конференција*. Београд: Тридесет дана, 1947.

Novak, Grga. *Italija prema stvaranju Jugoslavije*. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod, 1925.

Jeri, Janko. *Tržaško vprašanje po Drugi svetovni vojni (tri faze diplomatskega boja)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.

Mates, Leo. *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit, 1976.

Milak, Enes. *Italija i Jugoslavija 1931–1937*. Beograd: Institut za savremenu istoriju Srbije, 1987.

Milkić, Miljan. *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*. Beograd: INIS, 2012.

Mitrović, Andrej. *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 1969.

Мишић, Саша. *Политички односи Југославије и Италије у периоду од 1968. до 1975. године*, докторска дисертација. Београд: Факултет политичких наука, 2012.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije. Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, III. Beograd: Nolit, 1988.

Živojinović, Dragoljub. *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917–1919*. Beograd: Naučna knjiga, 1970.

Чланци:

Devetak, Silvo. „Mednarodno-pravno varstvo slovenske narodnostne skuposti v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji po Osimski pogodbi”. *Rasprave in gradivo*, št. 17 (December 1984), 73–90.

Dota, Franko. „U odbrani granice: jugoslovensko-italijanski granični spor u proljeće 1974. godine”. *Historijski zbornik*, LXIV (2011), br. 2, 515–548.

Rudolf, Davorin. „Granica s Italijom u Mirovnim ugovorima nakon Prvoga i Drugog svjetskog rata”. *Adrias*, 15 (2008), 61–80.

Škorjanec, Viljenka. „Priprave na osimska pogajanja”. *Annales*, 16, 1 (2006), 43–56.

Colonel Dr. Miljan Milkić, Senior Research Fellow
Strategic Research Institute, Belgrade
e-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

INCIDENTS ON THE TEMPORARY DEMARCATIION LINE AND THE 1948 ATTEMPT OF THE YUGOSLAV-ITALIAN BOUNDARIES

(Summary)

The problem of regulating the Yugoslav-Italian border was topical for a long period of time, from the end of the First World War, until the final demarcation with the signing of the Osimo Agreements in 1975. The article analyzes the attempts of the Yugoslav and Italian governments to determine the final line of the new borders established by the Peace Treaty. Pursuant to Article 5 of the Peace Treaty, the Italian and Yugoslav governments had an international obligation to jointly define the border

line. Attempts to determine definite border lines and adjust the border to local geographical and economic conditions were accompanied by incidents at the border. The author points to the diplomatic contacts of the Yugoslav and Italian representatives in order to overcome the problems related to the determination of the final border. Given that an agreement could not be reached, and it was not possible to meet the six-month deadline set by Article 5 of the Treaty, the two governments continued to co-operate on other outstanding issues, while the demarcation was left for some better times. The article was written on the basis of unpublished archival material from the Diplomatic Archive in Belgrade and the Archives of Yugoslavia, published normative documents and literature in Serbian, Croatian and Slovenian.

KEY WORDS: Yugoslavia, Italy, Treaty of Peace with Italy, temporary border, border incidents, demarcation